

NA HUIMHREACHA

12.1 Tá slite éagsúla ann le huimhreacha a aicmiú, ach seo na príomhaicmí:

□ an mhaoluimhir: *a haon*; *a dó*; *a trí*; etc.

□ an bhunuiimhir neamhphearsanta: *aon*; *dhá*; *trí*; etc.

□ an uimhir phearsanta: *duine*; *beirt*; etc.

□ an orduimhir: *aonú*; *dara*; etc.

AN MHAOLUIMHIR

12.2 Maoluimhir is ea uimhir nach dtagann ainmfhocal go díreach ar a lorg. Is é seo a leanas córas na maoluimhreacha go dtí **20**:

0	<i>náid</i>	7	<i>a seacht</i>	14	<i>a ceathair déag</i>
1	<i>a haon</i>	8	<i>a hocht</i>	15	<i>a cúig déag</i>
2	<i>a dó</i>	9	<i>a naoi</i>	16	<i>a sé déag</i>
3	<i>a trí</i>	10	<i>a deich</i>	17	<i>a seacht déag</i>
4	<i>a ceathair</i>	11	<i>a haon déag</i>	18	<i>a hocht déag</i>
5	<i>a cúig</i>	12	<i>a dó dhéag</i>	19	<i>a naoi déag</i>
6	<i>a sé</i>	13	<i>a trí déag</i>	20	<i>fiche</i>

Os cionn **20** is é seo a leanas an córas is oiriúnaí de ghnáth:

21	<i>fiche a haon</i>	22	<i>fiche a dó</i>	23	<i>fiche a trí</i>
24	<i>fiche a ceathair</i>	25	<i>fiche a cúig</i>	26	<i>fiche a sé</i>
27	<i>fiche a seacht</i>	28	<i>fiche a hocht</i>	29	<i>fiche a naoi</i>
30	<i>tríocha</i>	31	<i>tríocha a haon</i>	32	<i>tríocha a dó</i>
40	<i>daichead</i>	41	<i>daichead a haon</i>	43	<i>daichead a trí</i>
50	<i>caoga</i>	66	<i>seasca a sé</i>	79	<i>seachtó a naoi</i>

81 *ochtó a haon* **94** *nócha a ceathair*

100 *céad* **101** *céad a haon*

102 *céad a dó* **110** *céad a deich*

111 *céad a haon déag* **120** *céad is fiche*

220 *dhá chéad is fiche*

340 *trí chéad is daichead*

976 *naoi gcéad seachtó a sé*

1,000 *míle*

1,100 *míle is céad*

3,972 *trí mhíle, naoi gcéad seachtó a dó*

4,001 *ceithre mhíle, a haon*

7,116 *seacht míle, céad a sé déag*

1,100,180 *milliún, céad míle, céad is ochtó*

4,239,587 *ceithre mhilliún, dhá chéad tríocha is naoi míle, cúig chéad ochtó a seacht*

7,318,001 *seacht milliún, trí chéad is ocht míle dhéag, a haon*

12.3 Cuirtear *is* de ghnáth roimh ainmfhocal uimhriúil (*fiche, ochtó, míle*, etc.) ag deireadh maoluimhreach: *trí chéad is daichead*, nó ag deireadh mír di i gcás arduimhreacha: *dhá chéad tríocha is naoi míle, cúig chéad is ochtó*, fiú agus an t-ainmfhocal sin á cháiliú ag uimhir aidiachtach.

Maidir leis na maoluimhreacha eile, cuirtear *a* rompu sa chás céanna: *daichead a trí; cúig chéad a sé déag*.

12.4 Úsáid na Maoluimhreacha

□ Úsáidtear leis an mír *a* iad mar a dhéantar thuas

•sa chomhaireamh lom: *a haon; a dó; a trí*, etc.

•sna bunobrithe uimhríochta: *a haon is a haon sin a dó; a haon déag ó a dó dhéag sin a haon; a deich ar a cúig sin a dó; a deich faoi a dó sin fiche; ach rinne sé faoi dhó é.*

•roimh *de mura* bhfuil rogha dhá uimhir i gceist: *a ceathair déag de bhlianta ó shin; fiche a cúig de chapaill*

•ag insint an ama: *a haon a chlog; cúig nóiméad tar éis a dó; ceathrú i ndiaidh a ceathair; a deich go dtí (chun) a cúig; níl sé a hocht fós; timpeall a sé; i dtrátha a haon*

•ag ainmniú figiúirí (ar an teileafón, i ndeachúlacha, san ailgéabar, etc.): *a náid, péire dó, a sé, a cúig, a ceathair, a trí, a dó, a haon (022-654321); a trí pointe a dó a ceathair (3.24); a dó dhéag xy (12 xy)*

•sa gheallchur: *a trí ar a haon; céad ar a haon*

•mar orduimhreacha ar lorg ainmfhocail: *bus caoga a sé; Seoirse a Dó; an Pápa Eoin Fiche a Trí; sa bhliain míle, cúig chéad fiche a dó. Cuirtear a roimh fiche, tríocha, etc. i leaganacha mar bus a fiche (tríocha, etc.); i mbliain a fiche (a tríocha, a céad, etc.)*

Feidhm aidiachta atá leis an maolúimhir mar orduimhir. Ainmfhocal í i ngach cás eile.

□ Úsáidtear gan an mhír *a* iad

•in imirt cártaí: *thiontaigh sé aon; aon an mháimh; an t-aon hart; an dó triuf; an ceathair muileata; an deich spéireata; bhuaigh sé dhá chúig; bhí beirt an deich ag teacht isteach*

•le minicíocht a léiriú: *tháinig sé faoi dhó (faoi chéad)*

•san uimhríocht nuair a ghabhann brí chinnte nó brí iolra leis an uimhir: *scrios amach an ceathair; na haonta (dónna, trionna, ceathaireanna, cúigeanna, séanna, seachtanna, hochtanna, naonna, deicheanna); trí dhó; dhá cheathair; sé dheich; sna déaga; sna fichidí*

•i bhfrásaí áirithe i gcúrsa airgid: *deich bpunt caoga (£10.50)*

•nuair atá rogha dhá uimhir i gceist: *dó nó trí de chuarta; seacht [déag] nó ocht déag de ghaltáin; idir gach aon dó nó trí d'fhocail; in aghaidh gach trí nó ceathair de bhlianta; lá nó dhó.*

Is ainmfhocal an uimhir i ngach cás thuas.

AN BHUNUIMHIR NEAMHPHEARSANTA

12.5 Bunuimhir a thugtar ar an uimhir is gnách a chur go díreach roimh an ainmfhocal nó timpeall air chun an líon rudaí atá i gceist a insint. Is é seo a leanas an córas is gnách san ainmneach:

1 *aon chapall amháin (capall amháin; capall)*

2-6 *dhá (trí, ceithre, cúig, sé) chapall*

7-10 *seacht (ocht, naoi, deich) gcapall*

11-16 *aon (dhá, ... sé) chapall déag*

17-19 *seacht (ocht, naoi) gcapall déag*

20, 21 *fiche capall, capall is fiche*

22-26 *dhá (trí, ... sé) chapall is fiche*

30,40, etc. *tríocha (daichead, caoga, seasca, seachtó, ochtó, nócha) capall*

33, 43, etc. *trí chapall is tríocha (daichead, ... nócha)*

100; 1,000; 1,000,000 *céad (míle, milliún) capall.*

Os cionn **100** féadtar *fiche (tríocha, ... nócha)* agus na haonaid a chur droim ar ais, ach is ar lorg a ainmfhocail a thagann *déag*, cibé acu gnáth-ainmfhocal nó *míle* nó *milliún* é.

121 *céad fiche is aon chapall amháin*

340 *trí chéad is daichead capall*

2,334 *dhá mhíle, trí chéad, tríocha is ceithre chapall*

1,239,567 *milliún, dhá chéad tríocha is naoi míle, cúig chéad seasca is seacht gcapall*

6,412,002 *sé mhilliún, ceithre chéad is dhá mhíle dhéag, is dhá chapall*

111 *céad is aon chapall déag*

111,212 *céad is aon mhíle dhéag, dhá chéad is dhá chapall déag.*

Cuirtear *is* roimh ainmfhocal (bíodh sé uimhriúil nó eile) i gcás na mbunuimhreacha thuas díreach mar a deirtear in **12.3**.

12.6 Leaganacha eile

60; 80; 120. *trí (ceithre, sé) fichid capall*

23 *trí chapall ar fhichid; trí chapall fichead*

2 *péire bróg (stocaí); cúpla caora (casadh)*

150 *céad go leith bliain.*

30 *deich mbliana fichead*

75 *cúig bliana déag is trí scór*

12.7 Más **1** atá sa dara colún (colún na ndeiceanna) de bhunúimhir agus go bhfuil an

t-ainmfhocal á cháiliú ag focal éigin eile is féidir an gnáthchóras a úsáid: *aon fhuinneog déag*

mhóra, etc., ach is gnáiche leaganacha mar iad seo a leanas a úsáid: *aon cheann déag*

d'fhuinneoga móra; céad is seacht gcinn déag de phinn luaidhe; dhá chéad is trí cinn déag de longa cogaidh.

Agus is féidir an scéim chéanna a úsáid le huimhir ar bith: *seacht gcinn de chaoirigh; ocht gcinn de lachain fhiáine; ceithre cinn is fiche de bháid (mhóra).*

AN UIMHIR PHEARSANTA

12.8 Is iad seo a leanas na huimhreacha pearsanta: *beirt (dís), triúr, ceathrar, cúigear, seisear, seachtar, ochtar, naonúr, deichniúr, dháréag*. Sa ghinideach iolra a bhíonn an t-ainmfhocal a cháilíonn siad.

Is féidir an uimhir phearsanta a úsáid

- le hainmfhocal pearsanta: *beirt fhear, dís bhan; triúr banaltraí; dháréag aspal*

- lom (is é sin, gan ainmfhocal go díreach ina diaidh): *beirt de na filí; triúr nó ceathrar a bhí ann; troid beirte; bád ceathrair; cor ochtair; cá mhéad gasúr? ochtar.*

I gcás uimhreacha taobh amuigh de **2-10, 12**, ní mór gnáthchóras na mbunuumhreacha neamhphearsanta a úsáid: *duine (amháin); aon duine amháin; aon bhean déag; trí fhear déag; seacht nduine dhéag; fiche mairnéalach*.

Is féidir an córas sin a úsáid freisin i gcás uimhir ar bith: *dhá namhaid; trí sheanbhean; Cogadh an Dá Aodh; an Dá Aspal Déag*.

I gcás ainmfhocal neamhphearsanta ar bith, nuair nach gá an t-ainmfhocal a lua ná a athlua, deirtear *ceann amháin, dhá cheann, trí cinn*, etc., sin nó *ceann amháin, beirt, triúr*, etc.: *cá mhéad leabhar atá agat? ceann amháin (dhá cheann, fiche ceann, míle ceann); bhuaigh sé dhá chluiche agus chaill triúr (trí cinn)*.

Ní chuirtear *beirt, triúr*, etc. roimh ainmfhocal neamhphearsanta mar *ubh, cat, cloch, crann*.

Deirtear *ceann de na mná (cailíní, buachaillí, etc.)* chomh maith le *duine de na mná*, etc.

AN ORDUIMHIR

12.9 Insíonn an orduimhir an t-ord, agus mar sin de is gnách a hainmfhocal a bheith cinnte. Mar gheall air sin is minice ná a chéile an t-alt roimhe. Seo córas na n-orduumhreacha ar lorg an ailt san ainmneach:

1 an chéad chapall (bhó, asal)

2-10 an dara (tríú, ceathrú, cúigiú, séú, seachtú, t-ochtú, naoú, deichiú) capall (bó, hasal)

11-19 an t-aonú (dóú, tríú,...naoú) capall (bó, hasal) déag

20, 30,... 90 an fichiú (tríochadú, daicheadú, caogadú, seascadú, seachtódú, t-ochtódú, nóchadú) capall, etc.

21, 22, etc. an t-aonú (dóú, etc.) capall is fiche

91, 92, etc. an t-aonú (dóú, etc.) capall is nócha

100, 1,000, 1,000,000 an céadú (miliú, milliúnú) capall

101, 102, etc. an céad is aonú (dóú, etc.) capall

111, 112, *etc.* an céad is aonú (dóú, *etc.*) capall déag

231, 232, *etc.* an dá chéad tríocha is aonú (dóú, *etc.*) capall

312, 564 an trí chéad is dhá mhíle dhéag, cúig chéad seasca is ceathrú capall

2, 342, 413 an dá mhilliún, trí chéad daichead is dhá mhíle, ceithre chéad is tríú capall déag.

Úsáidtear *gach* roimh an orduimhir i roghanna áirithe: *gach dara* (tríú, *etc.*) huill; *gach re uil* = *gach dara huill*.

Uaireanta úsáidtear *dóú* agus *treas* in ionad *dara* agus *tríú* faoi seach.

12.10 Ní gnách aidiacht shealbhach ná ainmfhocal ginideach cinnte a bheith ag cáiliú

ainmfhocail má tá orduimhir á cháiliú. Leaganacha mar seo a leanas is gnáiche: *an chéad mhac aige*; *an dara hiníon dó*; *an tríú deirfiúr le Seán*.

Ach uaireanta úsáidtear an aidiacht shealbhach nó an t-ainmfhocal ginideach cinnte: *a chéad mhac*; *a deichiú bliain*; *ár gcéad athair*; *seachtú mac an rí*. Agus is é is iondúla i bhfrásaí mar *dara máta na loinge*.

12.11 Is féidir *chéad* a úsáid le hainmfhocal iolra: *na chéad daoine*; *na chéad bhlianta den réabhlóid*.

Díshéimhítear é

•ar lorg na haidiachta sealbhaí *a* (bain. uatha): *a céad fhear céile*

•ar lorg focail a uraíonn; *ár gcéad mhac*; *bhur gcéad teach*

•mar réimír ar ócáidí áirithe: *céadonóracha*. Ach *ón uair a chéadbhlais mé é*; *an chéadghin*.

AN CODÁN

12.12 Úsáidtear foirmeacha na n-orduimhreacha i gcóras na gcodán ach amháin *chéad*, *dara*. Féadann siad bheith cinnte nó éiginnte. Seo an córas:

½ (*leath*); 1/3 (*trian*); 2/3 (*dhá thríán*); ¼ (*ceathrú*); 3/4 (*trí cheathrú*); 2/5 (*dhá chúigiú*); 5/6 (*cúig shéú*); 4/7 (*ceithre sheachtú*); 5/8 (*cúig ochtú*); 7/9 (*seacht naoú*); 9/10 (*naoi ndéichiú*); 1/20 (*fichiú*); 1/29 (*[an] fiche naoú cuid*); 1/30 (*tríochadú*); 1/40 (*daicheadú*); 1/50

(caogadú); 1/60 (seascadú); 1/70 (seachtódú); 1/80 (ochtódú); 1/90 (nóchadú); 1/99 ([an] nócha naoú cuid); 1/100 (céadú); 1/1,000 (míliú); 1/1,000,000 (milliúnú); 1½ (a haon go leith); 2½ Kg (dhá chileagram go leith)

I gcás codán níos casta is gnách, i gcúrsaí uimhríochta, iad a léamh mar seo:

1/11 a haon ar a haon déag [de thonna]

23/24 fiche a trí ar fiche a ceathair [den chostas]

82/340 ochtó a dó ar thrí chéad is daichead [den bhrabús].

Ach más mian iad a scríobh amach go foirmiúil is mar seo a dhéantar é:

1/11 aondéagú; 7/11 seacht n-aondéagú

1/12 dódhéagú; 10/12 deich ndódhéagú

11/12 a haon déag de dhódhéaguithe

18/19 a hocht déag de naoidéaguithe

17/20 a seacht déag de fichithe

3/24 trí fiche ceathrú cuid

23/29 fiche a trí de fiche naoithe

13/30 a trí déag de thríochaduithe

61/66 seasca a haon de sheasca séithe

32/81 tríocha a dó d'ochtó aonuithe

74/83 seachtó a ceathair d'ochtó tríthe

81/84 ochtó a haon d'ochtó ceathruithe

83/92 ochtó a trí de nócha dóithe

87/97 ochtó a seacht de nócha seachtuithe

137/245 céad tríocha a seacht de dhá chéad daichead cúigithe

13/300 a trí déag de thrí chéaduithe

1,000,103/3,000,008 *milliún, céad a trí de thrí mhilliún ochtuithe.*

12.13 Is féidir an focal *cuid* a úsáid leis na codáin shimplí in aon chás inar gá sin de ghrá na soiléire nó d'fhonn athbhrí a sheachaint: *is fearr leath an úill ná a chúigiú cuid.*

FOIRMEACHA UIMHRIÚLA EILE

12.14 An réimír uimhriúil Is é seo an córas: *aon(-), dá(-), dé(-), trí(-), ceathair(-), cúig(-), sé(-), seacht(-), ocht(-), naoi(-), deich(-), céad(-)*:

aonmhac Dé; dátheangach; dé-ocsaíd; trídhathach; ceathairchosach; cúigsheas (bád);

sébhlianach; seachtfhille; ochtsiollach; naoishleasach; deich-chúinneach; céadchathach.

12.15 An aidiacht thuairisciúil orduimhriúil: *príomha, déach, treasach, ceathartha, cúigeach, séach, etc.:* *dath príomha; sraith dhéach; carraig threasach; slonn ceathartha; cothromóid chúigeach.*

12.16 An aidiacht mhinicíochta: *singil, dúbailte, tréaga (trífhille), ceathairfhille, cúigfhille, séaga (séfhille), seachta (seachtfhille), céadach:* *táille shingil; seomra dúbailte; scáthlán trífhille; toradh céadach.*